

public life of their own destiny. Purpose. A study of the intelligentsia as the part of society that is capable to produce the necessary ideas and to implement the ideological influence and to implement the ideas of patriotism through the education and upbringing in human's everyday life. Methods. The author used a critical reflection method, the phenomenological method, hermeneutical method, comparative analysis method. Results. Based on the role and place of intelligentsia, we can highlight its potential as a subject of the formation of the ideology of patriotism, in the aspects of science, in socio-pedagogical and psycho-pedagogical spheres. Originality. The article presented the approach, in which the social phenomenon of intelligentsia is in the quality of its capability to become the subject of the formation of ideology. It is proved that the intelligentsia has intellectual and creative potential to become the ideologue of formation of patriotism in the scientific, social, pedagogical and psychological aspects. Conclusion. Patriotism is manifested as the most important spiritual heritage of identity, characterized by a high level of development and is manifested in the active self-activity for the benefit of the Fatherland. A new patriotic ideology appears as a certain foundation of modern social and public architecture, methodological support of its viability, one of the main conditions for the effective functioning of the system of social and state institutions. The task of national intelligentsia is a recreation of patriotism as a source of spiritual and moral strength and health of society and its strength, which is particularly powerful and rapidly manifested at a critical stage of development, while large, historically significant events in the years of heavy social experience.

Key words: *intelligence, patriotism, society, the subject of social relations, ideology, civil society.*

Одержано редакцією 26.09.2016
Прийнято до публікації 10.10.2016

УДК: 329:27-1

КУПРІЙ Тетяна Георгіївна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: t.kuprii@kubg.edu.ua

ПРИНЦИПИ ТА ЦІННОСТІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СВІТУ ТА УКРАЇНИ

Досліджено питання ідеологічної та соціальної вагомості християнської демократії в контексті формування української і західної політичної культури. Сформовано основні завдання і напрями розвитку християнсько-демократичного руху в якості важливих істотних параметрів християнської політики, значення політичної участі християнських партій у світі та Україні. Окреслено головні принципи християнської демократії: солідаризм, субсидіарність, персоналізм, відповідальність, децентралізація, які заклали специфічне розуміння концепції «особа – суспільство – держава». Висвітлено концепт доктрини християнської демократії, як основи формування плюралістичного суспільства та деліберативної держави. Розкрито актуальне для розбудови громадянського суспільства в Україні питання необхідності формування українського суспільства на ґрунті цінностей християнської демократії, соціальної субсидіарності та солідаризму. Проаналізовано причини втрати впливу партій християнсько-демократичного спрямування в Україні, зокрема Християнсько-демократичної партії України та Християнсько-демократичного союзу. Простежено процес еволюції становлення ХДПУ та ХДС в Україні та роль зовнішніх та внутрішніх чинників їх формування.

Ключові слова: *християнська демократія, солідаризм, субсидіарність, політика, політична партія.*

Постановка проблеми. З часу становлення незалежної України свідомі громадяни не тільки з ентузіазмом розпочали відновлення свого релігійного життя, конфесійної діяльності, а й виявили прагнення до імплементації християнських основ у політичну сферу. Внаслідок цього найбільш громадська активна частина нашого суспільства ініціювала створення партій християнського напрямку: Християнсько-демократичної партії України, а пізніше

Республіканської християнської партії і Християнсько-народного союзу. Проте, і досі українська політична спільнота не зовсім розуміє глибини впливу християнства як політичної доктрини на людську цивілізацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській історіографії доленосні для політичного світу взаємини християнства та демократії найбільш всебічно та ґрунтовно досліджувались А. Карасем, М. Черенковим, О. Малінічем, В. Марущенко, Ю. Решетніковим, О. Кузьмук, Т. Панченко. Істотний внесок у дослідження різноманітних аспектів даної проблеми зробили такі зарубіжні та пострадянські вчені, як Н. Нойхаузен, А. Амплеева, М. Діманіс, Н. Хаустова, В. Шаповалов, С. Іванов та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу різноманітної джерельної бази розкрити зміст основних принципів і ціннісних настанов християнської демократії та виявити особливості їх експлікації в соціокультурному просторі світу та України.

Виклад основного матеріалу. Нова політична культура післявоєнного світу – християнська демократія є інструментом, який може сфокусувати різні погляди і думки в одну точку, тому що скрізь є люди, котрі тягнуться до цінностей християнства й принципів політичного консерватизму. За своїм змістом вона трактує себе напрямком суспільно-політичної думки, політичним рухом, а також мережею громадських організацій та об'єднань. На сьогодні цей ідейно-інституційний напрямок носить світовий характер і є відображенням морально-етичних засад християнства, включаючи католицьку політичну основу, ціннісні засади протестантизму, а в мірі солідарності – і православ'я [1, с. 145].

Теоретико-методологічні засади християнської демократії були закладені ще в Середньовіччі Томою Аквінським – християнським мислителем, який в своїх працях спробував комплексно розглянути функціонування держави з позиції християнської етики [2, с. 115]. Визначальною детермінантою у формуванні сучасної моделі політичної доктрини християнської демократії, інституалізації політичних християнських організацій і сприяння розвитку християнського політичного вчення була енцикліка «*Reverentiam*» (Про нові речі) Папи Льва XIII (1878–1903 рр.), яка побачила світ у 1891 року, заклавши нові орієнтири суспільного розвитку з традиційними цінностями християнської демократії як основного соціального принципу. Енцикліка «*Reverentiam*» стимулювала утворення на рубежі XIX–XX ст. цілої мережі католицьких профспілок, жіночих, молодіжних об'єднань, які в своїх документах і безпосередній діяльності піднімали питання держави та громади з позицій католицизму, християнської демократії. Католицьке об'єднання суспільних студій (1889 р.) в Італії; Християнсько-демократична партія Франції (1896 р.); Демократична ліга Бельгії (1891 р.) стали першими політичними партіями християнсько-демократичного напрямку. Ціла низка християнсько-демократичних партій виникла в міжвоєнний період, а саме: Італійська народна партія (1919 р.); Соціалістична народна партія Іспанії (1922 р.); Демократична народна партія Франції (1924 р.); політичні партії Бельгії, Нідерландів, Польщі та інших держав. Під час Другої світової війни більшість з цих партій зайняли антифашистську позицію і брали активну участь у національних Рухах Опору, що сприяло піднесенню їхнього авторитету в очах громадян власних країн [3, с. 94].

Започаткований католицькою церквою процес адаптації християнської доктрини до реалій тогочасного світу був продовжений в XX ст. Найбільш значним католицьким документом християнська демократія міжвоєнного періоду вважає енцикліку 1931 р. «*Quadragesimo Anno*» (Про відновлення суспільного устрою та пристосуванні його до норм права Євангелія). В енцикліці в рівній мірі критикувалися недоліки капіталістичного й соціалістичного суспільств, вимагалось для запровадження справедливого суспільного ладу реалізувати принципи солідарності та субсидіарності. Відчутну роль у формуванні сучасної християнської політичної доктрини відіграв II Ватиканський собор, що відбувся у 1963–1965 рр. за понтифікату Яна XXIII. Зміни, що покликали трансформації в католицькій церкві отримали назву *aggiornamento* (осучаснення). Прийнята собором конституція «*Gaudium et Spes*» (Радість та Надія) відштовхнула революцію як засіб досягнення справедливого суспільного ладу, висловившись за еволюційний шлях суспільного розвитку, як єдино можливий. Питання справедливого суспільного ладу в умовах падіння комуністичної системи розглядалися в енцикліці Папи Іоана

Павла II «Centesimus Annus» (Сотий рік), присвяченій 100-річчю енцикліки «*Reserum Novarum*». Сьогодні до партій цього напрямку входить біля 70 політичних сил у 50-ти країнах світу, з них найбільш найпотужніші дислоковані в країнах Західної Європи, Латинської Америки, які декларують свій світський характер, незалежність від Ватикану та костелу, прагматизм, відданість засадам демократії, ідеологічний плюралізм і солідаризм. Для всього християнського політичного світу імена Л. Стурцо, Ж. Маріте, К. Аденауера, Р. Шумана, А. де Гаспері, Р. Кальдері залишаються і досі синонімом успіху, розвитку та добробуту.

Християнсько-демократична політична доктрина проголошує, що свобода окремої особистості (Божого творіння) реалізується перед державою, але не перед суспільством: публічна влада не повинна за власним бажанням втручатися в сімейні справи й особисте життя. Суспільство має сприяти утвердженню стартовому мінімуму, обсяг якого дозволить розвиватися людській діяльності. Ідеологія християнської демократії розглядає людину як персону. На відміну від лібералізму, де найбільшою свободою володіє виключно індивід, в християнській демократії персоналізм пов'язує людину з її оточенням (сім'я, група). Він закладає основи для специфічного розуміння «свободи людини», яка полягає у можливості здійснювати вільний вибір, але водночас, нести за нього відповідальність та послідовність.

Особа у співпраці з колективом здатна духовно та матеріально солідаризуватися та розвиватися. Відповідно, суспільство розглядається як органічна цілісність, що має власну внутрішню ієрархію (родину, локальну спільноту, народ, державу, міжнародну спільноту) за умов, що людська спільнота поєднана між собою зв'язками суспільного солідаризму. Гарантією свободи й незалежності особи виступає приватна власність, зокрема власність родини [4, с. 76].

Збереження особистої відповідальності людини за своє майбутнє за підтримки суспільства, регулювання відносин між особою й суспільством, між різними суспільствами відображено в принципі субсидіарності. Християнські демократи виходять із того, що на нижчих рівнях держави існує краще розуміння ситуації та існуючих проблем, громадянина не має права позбавляти того, що він зможе домогтися своїми силами й уміннями. Субсидіарність не відкидає можливість державного втручання, але воно має відбуватись тільки тоді, коли громада нижчого рівня не може вирішити своїх проблем або звернулась з проханням про це. Тобто субсидіарність передбачає надання допомоги, а не втручання.

Згідно з християнсько-демократичною ідеологією – тільки ціннісні особи можуть бути відповідальними, відстоювати спільне благо, заради якого часто треба поступатись власними амбіціями, а часом і свободою. Побудова гармонійного суспільства можлива тільки за умов соціальної відповідальності його членів. Найважливішим елементом суспільства є родина, тому й саме його розглядають як «родину родин» [5, с. 89].

Християнські демократи добре розуміють, що політика часто служить місцем для нечесної і не моральної боротьби. Тому вони не тільки пропагують власні цінності, а й вміють їх відстоювати та захищати. В умовах протистояння авторитарним режимам та нерівномірному розподілу світових багатств, християнсько-демократичні партії мусять бути революційними для досягнення ефективних результатів. Революційність в першу чергу означає прагнення швидких і докорінних змін. Тому перемога в протистоянні з тоталітаризмом вимагає, швидких реформ спрямованих на подолання бідності та відсталості, бо тільки за таких умов суспільство зможе прийняти демократію зі встановленням чесних правил політичної боротьби. Тим не менше, не слід плутати революційність християнських демократів із агресією [6, с. 112].

Християнськими демократами обстоюється концепція плюралістичної демократії. Децентралізація влади (при умові одночасного заперечення ідей етатизму): держава повинна сприяти створенню для кожної особистості умов для її гармонійного розвитку, надавати можливість співпраці з іншими особистостями, групами й суспільством взагалі. Держава – продукт громадянського суспільства, повинна діяти в рамках закону і підкорятися праву. Початком, об'єктом і метою всіх соціальних інститутів повинна бути людська особистість, яка за своєю природою має абсолютну необхідність у соціальному житті. На протигагу християнству тоталітарні системи поклали вищу моральну функцію на державу, представляючи інтерес нації або груп населення [7, с. 43].

Християнські демократи відмежовуються від будь-якого впливу релігії на їхню діяльність. Для них є чітким розмежування на політичне і релігійне. Християнські демократи діють виключно в політичній площині, де намагаються створити всім громадам рівні можливості для самореалізації. В рамках християнсько-демократичних партій створюються сприятливі умови для участі представників всіх релігійних конфесій. У міжконфесійних конфліктах, християнські демократи обстоюють ідею примирення, оскільки демократія створює сприятливі можливості для мирного вирішення спільних проблем. Вони виходили з того, що ідеї християнства повинні складати етичну основу політики. При цьому вони мали на увазі не механічний перехід ідей християнства в політичну сферу, а побудову на християнській основі держави й суспільства.

Соціальна політика, федеральний устрій і самоуправління громад є невід'ємною складовою політики християнської демократії. Держава й суспільство – це автономні ланки в єдиному ланцюжку, які пов'язані одна з одною. Домінуючою тезою християнських демократів щодо визначення оптимального шляху з метою побудови політичної, економічної й демократичної держави є парламентаризм у поєднанні із субсидіаризмом. Одночасно християнська демократія перебуває в опозиції щодо ліберального індивідуалізму й соціалістичного колективізму. Загальним лейтмотивом християнської демократії є визнання тези, що людина, завдячуючи власній вільній волі й є творцем історії.

Історичні витоки християнської демократії в Україні не мають глибокого коріння, хоча традиційно народ України вважається переважно християнським. Незважаючи на те, що українські християнські партії сформулювали політичні програми та статутні положення, брали участь у розробці проекту Конституції України та власного варіанту закону «Про вільність віросповідання», законів «Про вибори до національних зборів України», «Про політичні партії в Україні», провели чимало масових громадських акцій, налагоджували контакти з керівництвом конфесій, проводилися благодійні заходи, ні ХДПУ, ні РХП, ні ХДС так і 30 партій виборчого списку, які послуговувалися релігійними ідеями і прагнули апелювати до цінностей християнства, у парламентських виборах 1994-2002 рр. як окремо, так і у блоках разом не набирали і 4% голосів виборців. Пояснення наступне: соціально орієнтована ринкова економіка, солідаризм, плюралістична демократія, конфесійна незаангажованість, демократичний націоналізм, що і є головними тезами політичної програми ХДПУ, як найбільш впливова на той час, не були підкріплені ґрунтовними теоретичними основами [8, с. 19].

Принцип субсидіарності ХДПУ використали у процесі розробки проекту нової Конституції України. Було зроблено спробу визначити межі необхідного «втручання», регулювального впливу держави і її структур на життєдіяльність громадянського суспільства в політичній та інших сферах і, головне, спрямувати в кінцевому підсумку на нормальне функціонування самого ж громадянського суспільства та забезпечення прав і свобод людини. Соціальна ринкова система найвищою мірою відповідала принципам християнської моралі, тому що в центр економічного життя ставить людину.

За часи незалежної України. Християнські партії не знайшли свого місця на політичній карті України, особливого, неповторного політичного змісту, своєї ніші в політичному житті українського народу. Асоціюючи себе партіями центристського спрямування, до своїх лав вони залучали представників партії Зелених, УНА-УНСО та НРУ. Ці партії не спромоглися органічно поєднати християнські цінності з політикою і часом виконували функціональні обов'язки інших – релігійно-етичним вихованням, що, як відомо, є основною метою Церкви. Потребуючи політичних дороговказів, які ґрунтуються на християнському світогляді і, які визначили б напрями соціально-економічного розвитку з позицій християнського світобачення, партійний політикум помилився. Внаслідок цього християнські цінності залишалися відокремленими від політики, а політика – від християнської моралі. Партіям конфесійного спрямування не вдалося знайти свій електорат, до них не пішли широкі верстви віруючих, ці партії не ствердили себе як народні. Клерикалізм в Україні й досі сприймається з негативним відтінком тому, що столітні традиції цезарепапізму, коли світська влада вивиснується над церковною, було, власне

кажучи, культивовано вже православ'ям. Свідомий віруючий завжди поєднував світоглядні переконання з соціальними цілями і діями. Християнство й досі не стало основним, домінантним регулятором соціальної поведінки для більшості наших співвітчизників.

Українські політичні очільники загалом не зверталися до релігійних гасел та ідей. Найвпливовіші з українських політиків не вбачали, очевидно, у християнській демократії форму здійснення своїх політичних інтересів і не підтримали своїм авторитетом партії християнського спрямування. Партійні ідеологи не зуміли для самих себе прояснити питання про електорат: всі християни, якась конфесія чи світські люди, що поважають християнство? У країнах західної демократії виборцем християнських демократів є, насамперед віруючий громадянин, незважаючи на конфесійність та політичну орієнтацію, консервативний традиціоналіст, який дотримується споконвічних цінностей (сім'я, родина, повага до старших, беззаперечне виконання своїх соціальних обов'язків) та надає перевагу духовному, а не матеріальному.

Низка розколів, викликаних не стільки ідеологічними, скільки особистісними протиріччями далеко не потужних лідерів В. Журавського, М. Гутора, В. Бабича, В. Стретовича, О. Черненка призвела до утворення кількох незначних партій, які постійно конфліктувала між собою. Українським християнським демократам бракувало постаті, рівної А. Шептицькому чи І. Огієнкові. Крім того, відсутність культури діалогу й компромісу призвели до того, що партійна еліта вела роботу з лідерами церков, а не з рядовими християнами, що унеможливило розширення соціальної електоральної бази. До партій не пішли православні, бо вони за традицією керуються принципом підпорядкування світській владі. Зважаючи на сучасні політичні реалії, слабкість діяльності партій підсилюється тектонічними цивілізаційними зрушеннями конфронтації різних православних конфесій [9, с. 223].

Християнські демократи вважали, що суспільна гармонія і стабільність в Україні можливі при умові, якщо засадами суспільного устрою стануть ідеї гуманізму, демократії та громадянської злагоди, суттю яких є християнський світогляд [10, с. 8]. Так, в нове тисячоліття партії прагнули внести нову філософію взаємовідносин в суспільстві: не протистояння, а довіру, що в подальшому привело християнських демократів до союзу з Л. Кучмою, та В. Януковичем.

Помаранчева революція мотивувала представників християнських партій до інтеграційних кроків: у грудні 2005 року у Києві було створено новий виборчий Блок народно-демократичних партій (Блок НДП). Проте подальші зміни в політичній кон'юнктурі викинули християнських демократів із активної партійної площадки і перетворили їх на організацію далеко не першого рівня. На сьогоднішній день серед численного спектру партій залишилася активною, здебільшого на регіональному рівні, ХДС, яка своєю поведінкою нагадує скоріше маргінала, аніж гідну партійну силу, готову взяти на себе відповідальність у розбудові європейської демократичної України.

Висновки. Доля партії християнсько-демократичного спрямування в Україні залежатиме насамперед від розробки власної ідеології, від вироблення ідеалу суспільства, від чіткої економічної стратегії, від усвідомлення того, що концепція християнської демократії, так як і її ідеал не полягає лише у боротьбі за владу. Християнські демократи України почнуть заробляти політичні дивіденди, коли замінять загальні декларації, апеляції до релігійних почуттів виборців на реальну чітку позицію щодо складних суспільних проблем сьогодення.

Список використаної літератури

1. Купрій Т. Демократія християнська / Т. Купрій // Політологія: навч. енцикл. словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів: Новий Світ-2000, 2014. – С. 145-146.
2. Иванов С. С. Христианская демократия: идеология и политика. / С. С. Иванов // Вестник Поволжского института управления. – 2016. – №1(52). – С. 114-121.
3. Амплеева А. А. Христианско-демократическое движение в Западной Европе и России / А. А. Амплеева. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – 264 с.
4. Шаповалов В. Ф. Понятие социальной справедливости в концепциях европейской христианской демократии / В. Ф. Шаповалов, С. С. Воронина // Вестник Московского университета. Сер. 7. Философия. – 2011. – N 2. – С. 74-87.

5. Диманис М. Д. Християнсько-демократическая концепция государства. (обзор) / М. Д. Диманис // Актуальные проблемы Европы. Проблемно-тематический сборник. – Вып. 1. – М.: ИНИОН РАН, 1995. – С.83-97.
6. Кальдера Р. Специфика христианской демократии. / Р. Кальдера – СПб.: Христианская мысль, 1992. – 201 с.
7. Нойхауз Н. Ценности христианской демократии / Н. Нойхауз; Пер. с нем. Т. В. Исаковой. – М.: Республика, 2005. – 192 с.
8. Рибачук М., Кирюшко М. Чи потрібні християнські партії християнській Україні? / Микола Рибачук, Микола Кирюшко // Людина і світ. – 1998. – №7. – С. 18- 21.
9. Гутор М. С. Християнсько-демократичні ідеї та деструктивні дії функціонерів ХДПУ / М. С. Гутор // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – № 20. – С. 220- 226.
10. Журавський В. С. Бог і Україна / В. С. Журавський. – К.: Логос, 1997. – 88 с.

References

1. Denysenko, V. M., Sorba, O. M., Ugryn, L.Ya, Kuprii, T. G. et al. (2014). *Political science: educational encyclopaedic and dictionary-reference book for the students*. In N. M. Homa (Ed). Lviv: Novyj Svit -2000 (in Ukr.)
2. Ivanov, S. S. (2016). Christian democracy: ideology and policy. *Vestnik Privolzhskogo institute upravleniya (Announcer of Povolzhsky institute of management)*, 1(52), 114-121 (in Russ.)
3. Ampleeva, A. A. (2002). *Christian-democratic motion in Western Europe and Russia*. Moscow: INION RAN (in Russ.)
4. Shapovalov, V. F., Voronina, S. S. (2011). Concept of social justice in the concepts of European christian democracy. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria Filosofia (Announcer of Moscow university. Series Philosophy)*, 2, 74-87 (in Russ.)
5. Dimanis, M. D. (1995). Christian-democratic conception of the state (review). *Issues of the day of Europe. Problem-thematic collection, 1*, 83-97 (in Russ.)
6. Kaldera, R. (1992). *Specific of Christian democracy*. SPb.: Christian idea (in Russ.)
7. Nojhaus, N. (2005). *Values of christian democracy*. Moscow: Respublica (in Russ.)
8. Rybachuk, M., Kyryushko, M. (1998). Whether christian parties are needed christian Ukraine? *Man and world*, 7, 18-21(in Ukr.)
9. Gutor, M. S. (2010). Christian-democratic ideas and destructive actions of functionmen of CDPU. *Modern Ukrainian policy: politicians and political scientists about it*, 20, 220-226 (in Ukr.)
10. Zhuravskij, V. S. (1997). *God and Ukraine*. Kyiv: Logos (in Ukr.)

KUPRII Tetyana Georgiivna,

Candidate of Sciences (History),

Assistant Professor of the Department of Philosophy

Borys Grinchenko Kyiv University,

e-mail: t.kuprii@kubg.edu.ua

PRINCIPLES AND VALUES OF CHRISTIAN DEMOCRACY IN SOCIOCULTURAL SPACE OF THE WORLD AND UKRAINE

Abstract. *Introduction. Christian Democracy is an attitude which is founded on understanding of dignity of personality and gives to humanity a most chance in the self-expression of the political necessities. Purpose. The purpose of the article consists in clearing up the concept of christian democracy and its influence on motion and becoming of policy of the states of Europe and Ukraine. Methods. Methodological basis of the article is the historical method and the method of scientific objectivity. System analytical approach allows to consider sources, essence and specific of christian democracy. Results. Basic tasks and directions of development of christian democratic motion are formed during a 20 century and then the important substantial parameters of christian policy were determined. The article outlined main principles of christian democracy: solidarity, subsidiarity, personal responsibility, decentralization, which pawned the specific understanding of conception «person – society – state». Maintenance and basic principles of studies of christian democrats, feature of functioning of christian democratic parties is exposed in the world and in Ukraine in a historical retrospective view. Originality. The scientific novelty of research results is in author's interpretation of concept «christian democracy»; the position about the negative factors of influence on the domestic socially philosophical sources of christian democracy is substantiated in the article; the prognosis of development of christian democracy in Ukraine on the nearest prospect is made. Conclusion. The democracy of theorists of christian-political idea and democracy are known must find social explicitly, because of the special role of christianity and democracy for a civilized manner spiritual and socio-political discourse of intellectual, pro-European association of Ukraine.*

Key words: *christian democracy, solidarity, subsidiarity, policy, political party.*

Одержано редакцією 12.09.2016

Прийнято до публікації 10.10.2016